

УДК 343.222.4(4)

КЕДИК В. П.,

аспірант кафедри кримінального права
Національного університету «Одеська юридична академія»

УМОВИ ПРИТЯГНЕННЯ ДО КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА УНІВЕРСАЛЬНИМ ПРИНЦИПОМ

Анотація. У статті досліджуються й аналізуються умови притягнення до кримінальної відповідальності за універсальним принципом. Розглядаються проблеми притягнення іноземців та осіб без громадянства, які не проживають постійно в Україні, до кримінальної відповідальності згідно з універсальним принципом.

Ключові слова: злочин, відповідальність, універсальний принцип, міжнародні договори, визначення, кримінально-правова юрисдикція, міжнародні та міжнародного характеру злочини.

Постановка проблеми. Інтеграція України у світове співтовариство вимагає на сьогодні наукового аналізу принципів дії кримінального закону в просторі. Найбільш важливе значення має вітчизняна й міжнародно-правова регламентація порядку застосування та реалізації принципів, а саме універсального принципу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні основи реалізації інституту дії кримінального закону в просторі в кримінальному праві розглядалися М.І. Блумом, Я.М. Брайнін, А.І. Бойцовим, Б.В. Волженкін, Н.Д. Дурманових, М.І. Ковальовим, А.А. Тілле, М.Д. Шаргородским, А.Є. Якубовим, Л.В. Іногамова-Хегай, А.Г. Князєв, М.І. Ковальов, А.В. Наумов, О.М. Медведєв, М.Г. Мельнников, О.І. Моїсеєв. Ряд питань застосування кримінальних законів досліджувався в працях Є.В. Благова, Ю.В. Голика, Т.Г. Даурова, В.А. Оливної, А.Н. Ігнатова, В.Н. Кудрявцева, Н.Ф. Кузнецової, І.І. Карпеця, В.Є. Квашис, С.Г. Келіном, А.С. Михлина, В.П. Панова, І.І. Солодкіна, А.А. Тер-Акопова, Ю.А. Тихомирова, та інших вчених.

Мета статті – проаналізувати умови притягнення до кримінальної відповідальності за універсальним принципом.

Виклад основного матеріалу дослідження. Одним із принципів просторової дії кримінального закону є універсальний принцип. Він багато в чому визначається міжнародно-правовими зобов'язаннями держави. Нині Україна бере активну участь у боротьбі з міжнародними злочинами та зло-

чинами міжнародного характеру. У ст. 8 Кримінального кодексу України (далі – КК України) закріплено, що іноземці або особи без громадянства, які не проживають постійно в Україні та вчинили злочини за її межами, підлягають в Україні відповідальності за КК України у випадках, передбачених міжнародними договорами. Також ці особи підлягають відповідальності в Україні згідно з КК України, якщо вони за межами України вчинили в співучасті зі службовими особами, які є громадянами України, будь-який зі злочинів, передбачених ст. ст. 368, 3683, 3684, 369 і 3692 КК України, або якщо вони пропонували, обіцяли, надали неправомірну вигоду таким службовим особам, або якщо вони прийняли пропозицію, обіцянку неправомірної вигоди чи отримали від них таку вигоду [1]. Цей принцип є винятком як із загального територіального принципу дії кримінального закону в просторі, так і принципу громадянства.

Особливістю універсального принципу є те, що відповідно до нього визначається злочинність і караність найбільш небезпечних міжнародних злочинів та злочинів міжнародного характеру за національним законодавством держави місця притягнення особи до відповідальності незалежно від її громадянської належності й території, на якій було скоєно злочин, якщо інше не передбачається міжнародно-правовими документами [2, с. 138]. У міжнародно-правовій доктрині принцип юрисдикції пов'язується з наданням міжнародними договорами (конвенціями) повноважень державам-учасницям виконувати юрисдикційні дії щодо особи, яка вчинила злочин міжнародного характеру, незалежно від фактичного місця та інших обставин його скоєння [3, с. 425].

Концепцію універсального принципу, чи космополітичної теорії, спочатку було висунуто Г. Гроцієм [4]. Універсальну теорію підтримало чимало авторів, наприклад Н.П. Даневський, Н.Д. Сергієвський, Н.С. Таганцев, М.І. Блум та інші. Ф.Ф. Мартенс писав: «Кожна держава має право й зобов'язана карати завжди та будь-кого за вчинений ним злочин незалежно від місця його вчинення та підданства злочинця, оскільки будь-який злочин є зазіханням на загальний правовий порядок, що обіймає всі держави» [5].

Такі міжнародні злочини та злочини міжнародного характеру вже передбачаються численними міжнародними конвенціями щодо боротьби зі злочинністю, до яких долучилася й Україна, а саме: Конвенцією про попередження злочину геноциду і покарання за нього 1947 р. [6], Конвенцією про заборону розробки, виробництва та накопичення запасів бактеріологічної (біологічної) і токсичної зброї та про їх знищення 1972 р [7], Паризькою конвенцією про заборону розробки, виробництва, накопичення і застосування хімічної зброї та про її знищення 1993 р [8, с. 441–447], Конвенцією про безпеку персоналу Організації Об'єднаних Націй та зв'язаного з нею персоналу 1994 р. [9], Гаазькою конвенцією про боротьбу з незаконним захопленням повітряних суден 1970 р. [10], Конвенцією про боротьбу із захопленням заручників 1979 р. [11], Конвенцією проти катувань та інших

жорстоких і нелюдських або принижуючих видів поводження і покарання 1984 р. [12], Конвенцією ООН про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин 1988 р. [13], Конвенцією Ради Європи «Про відмивання, виявлення, вилучення і конфіскацію доходів від злочинної діяльності» 1990 р. [14], Декларацією ООН про заходи з ліквідації міжнародного тероризму 1994 р. [15], Конвенцією Ради Європи «Про кримінальну відповідальність за корупцію» 1999 р. [16], Конвенцією проти транснаціональної організованої злочинності 2000 р. [17], Конвенцією ООН проти корупції 2003 р. [18] тощо.

Як уже зазначалося, особи, які, будучи іноземними громадянами або апатридами, що не проживають постійно в Україні, вчинили злочини за її межами, підлягають в Україні відповідальності за КК України у випадках, передбачених міжнародними договорами. Також в Україні такі особи підлягають відповідальності згідно з КК України, якщо вони за межами України вчинили в співучасті зі службовими особами, які є громадянами України, будь-який зі злочинів, передбачених ст. ст. 368, 3683, 3684, 369 і 3692 КК України, або якщо вони пропонували, обіцяли, надали неправомірну вигоду таким службовим особам, або якщо вони прийняли пропозицію, обіцянку неправомірної вигоди чи отримали від них таку вигоду [1].

Щоб визначити дію універсального принципу, необхідно розглянути можливість застосування кожної з наведених умов.

Під «особою, яка вчинила злочин» кримінальний закон розуміє громадян України, іноземних громадян та осіб без громадянства. Щодо кримінальної відповідальності за універсальним принципом особа обов'язково має бути іноземним громадянином або апатридом, який не проживає постійно в Україні, за винятком дипломатичних представників іноземних держав та інших громадян, які користуються імунітетом.

А.Н. Трайнін писав: «Держава не може нести кримінальної відповідальності; держава, отже, не може бути суб'єктом злочинів проти людства; проте злочинно порушувати договори, а також нести кримінальну відповідальність за це можуть лише фізичні особи, винуватці цих незаконних дій» [19, с. 43, 47].

Нюрнберзький процес затвердив принцип кримінальної відповідальності готельних фізичних осіб за міжнародні злочини. У його вироку йдеться, що «злочини проти міжнародного права вчиняються людьми, а не абстрактними категоріями, і лише шляхом покарання окремих осіб, які вчиняють такі злочини, можуть бути дотримані встановлення міжнародного права» [20, с. 57].

Ю.А. Зюбанов у дисертаційній роботі зазначав, що відповідальності підлягають особи, які вчинили міжнародні злочини, незалежно від того, чи беруть участь держави, громадянами яких вони є, у відповідних конвенціях. Юридично ця норма ґрунтується на тому, що злочинність таких дій визнана міжнародним співтовариством, тому норми, спрямовані на боротьбу з ними, – імперативні норми міжнародного права [4, с. 165].

Однак деякі науковці висловлювали іншу думку щодо відповідальності індивіда за міжнародні злочини. Так, Є.Г. Ляхов вважає, що суб'єктами такого міжнародного злочину, як тероризм, є виконавець (фізична особа) та основний суб'єкт (держава-учасниця міжнародних правовідносин) [21, с. 49]. В.І. Менжинський у 1951 р. стверджував, що міжнародні злочини – це суспільно небезпечні делікти, спрямовані проти життєвих інтересів миролюбних народів. Відповідальність за них не обмежується міжнародно-правовою відповідальністю держав. Суб'єктами міжнародних злочинів поряд із державами є фізичні особи, щодо яких також виникає міжнародна відповідальність та які вилучаються з юрисдикційного суверенітету держави-правопорушника [22, с. 11]. У ст. 5 «Відповідальність держав» проекту Кодексу злочинів проти миру і безпеки людства говориться, що судове переслідування будь-якої особи за злочин проти миру й безпеки людства не звільняє державу від відповідальності за міжнародним правом за дії чи бездіяльність, підсудні цій державі [23, с. 221].

Прагнення людей до справедливої відплати не може звертатися до держави в цілому. Концепція міжнародного злочину держави в її первісному вигляді втрачає свої позиції. Якщо суб'єктами злочину можуть бути названі держави, то злочинцями називаються їх народи, що спричиняє обмеження прав народу, який найчастіше є основним «потерпілим» від такого правопорушника [24, с. 98]. З вищевказаного слід зробити висновок, що лише фізична особа може відповідати за вчинені нею протиправні дії.

Другою умовою для реалізації відповідальності за універсальним принципом є необхідність, щоб міжнародний злочин було скоєно за межами України. У разі вчинення такого злочину в межах України відповідальність настає на підставі територіального принципу дії кримінального закону в просторі. Злочин визнається вчиненим на території України, якщо його було почато, продовжено, закінчено або припинено на території України. Злочин визнається вчиненим на території України, якщо його виконавець або хоча б один зі співучасників діяв на території України [1].

Універсальний принцип дії закону в просторі багато в чому визначається міжнародно-правовими зобов'язаннями держави. Нині Україна бере активну участь у боротьбі з міжнародними злочинами та злочинами міжнародного характеру. Особливістю універсального принципу є те, що відповідно до нього визначається злочинність і караність найбільш небезпечних злочинів, а саме міжнародних і міжнародного характеру. При цьому не має значення державна приналежність винного та територія, на якій було скоєно злочин, якщо інше не передбачається міжнародним договором України. Проте відповідальність може наступити не за будь-який міжнародний злочин або злочин міжнародного характеру. Однак у кримінальному праві про пріоритет міжнародно-правових норм над національними можна говорити лише в тому випадку, коли ці норми ратифіковано Україною шляхом прийняття відповідного закону. При цьому їх затвердження у встановленому законом порядку не означає, що вони стали нормами

прямої дії. З огляду на специфіку правової природи КК України ці положення обов'язково мають включатися до нього [25, с. 45]. У кримінальному законодавстві майже всіх країн СНД закріплюється універсальний принцип. Найбільш детальну й розгорнуту регламентацію формулювання цього принципу отримало в Кримінальному кодексі Білорусії, у ч. 3 ст. 6 якого встановлюється вичерпний перелік злочинів, у разі вчинення яких Кримінальний кодекс Білорусії застосовується на підставі універсального принципу [26]. О.І. Моїсеев, хоч і пропонує називати універсальний принцип «принципом міжнародних договорів», зауважує, що саме відсутність чіткого переліку міжнародних договорів, про які йдеться в ст. 8 КК України, викликає труднощі застосування цієї норми на практиці [27, с. 154].

Зрештою, остання умова про те, що особа не має притягуватися до відповідальності за законами місця скоєння злочину, – це імперативна вимога ст. 8 КК України, оскільки інакше порушуватиметься принцип справедливості, зокрема, його положення про те, що «ніхто не може нести кримінальну відповідальність двічі за одне й те ж правопорушення». Іноземні громадяни та особи без громадянства, які вчинили злочин за кордоном і понесли там покарання, не можуть знову притягуватися до відповідальності за законодавством України.

Висновки. Отже, регламентація універсального принципу згадується в КК України спільно з реальним принципом. Доцільно було б відокремити універсальний принцип від реального. Для реалізації принципу справедливості необхідно ст. 8 КК України доповнити таким положенням: «Іноземці або особи без громадянства, які не проживають постійно в Україні, якщо зазнали покарання за межами України, не можуть повторно притягуватися до кримінальної відповідальності».

Література:

1. Кримінальний кодекс України 2001 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/print1419832936283840>.
2. Князев А.Г. Действие уголовного закона в пространстве : дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / А.Г. Князев. – Ульяновск, 2006. – 179 с.
3. Международное право : [учебник для вузов] / отв. ред. Г.В. Игнатенко, О.И. Тиунов. – М. : НОРМА – ИНФРА-М, 1999. – 584 с.
4. Гроций Г. О праве войны и мира / Г. Гроций ; пер. и примеч. А.Л. Саккетти. – М., 1956.
5. Мартенс Ф.Ф. Современное международное право цивилизованных народов / Ф.Ф. Мартенс. – 5-е изд. – СПб. : Тип. А. Бенке, 1905. – 438 с.
6. Конвенция о предупреждении преступления геноцида и наказании за него 1947 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_155.
7. Конвенція про заборону розробки, виробництва та накопичення запасів бактеріологічної (біологічної) і токсичної зброї та про їх знищення 1972 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_182.

8. Действующее международное право : в 3 т. / под ред. Ю.М. Колосова. – М., 1997– . – Т. 2. – 1997.
9. Конвенція про безпеку персоналу Організації Об'єднаних Націй та зв'язаного з нею персоналу 1994 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_025.
10. Гаазька конвенція про боротьбу з незаконним захопленням повітряних суден 1970 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_167.
11. Міжнародна конвенція про боротьбу із захопленням заручників 1979 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_087.
12. Конвенція проти катувань та інших жорстоких і нелюдських або принижуючих видів поводження й покарання 1984 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_085.
13. Конвенція ООН про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин 1988 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_096.
14. Конвенція Ради Європи «Про відмивання, виявлення, вилучення і конфіскацію доходів від злочинної діяльності» 1990 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_029.
15. Декларація ООН про заходи з ліквідації міжнародного тероризму 1994 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_370.
16. Конвенція Ради Європи «Про кримінальну відповідальність за корупцію» 1999 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_101.
17. Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності 2000 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_789.
18. Конвенція ООН проти корупції 2003 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_c16.
19. Трайнин А.Н. Защита мира и уголовный закон / А.Н. Трайнин. – М., 1969. – 23 с.
20. Панов В.П. Международное уголовное право : [учеб. пособие] / В.П. Панов. – М. : ИНФРА-М, 1997. – 320 с.
21. Ляхов Е.Г. Проблемы сотрудничества государств в борьбе с международным терроризмом / Е.Г. Ляхов. – М. : Международные отношения, 1979.
22. Менжинский В.И. Проблема международной ответственности (в свете советской концепции международного права) / В.И. Менжинский. – М., 1951.
23. Зелинская Н.А. Международные преступления и международная преступность : [монография] / Н.А. Зелинская. – О. : Юридическая литература, 2006. – 570 с.
24. Зюбанов Ю.А. Действие уголовного закона в пространстве : дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / Ю.А. Зюбанов. – М., 2001. – 243 с.
25. Замудрякова О.В. Проблеми визначення кримінально-правової юрисдикції України щодо злочинів, вчинених іноземцями або особами без громадянства за її межами / О.В. Замудрякова // Адвокат. – 2010. – № 4(115). – С. 44–48.
26. Уголовный кодекс Республики Беларусь 1999 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://etalonline.by/?type=text®num=НК9900275#load_text_none_1.

27. Моїсеєв О.І. Кримінально-правова юрисдикція України щодо злочинів, вчинених за її межами : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / О.І. Моїсеєв. – Х., 2007. – 217 с.

Кедик В. П. Условия привлечения к уголовной ответственности по универсальному принципу

Аннотация. В статье исследуются и анализируются условия привлечения к уголовной ответственности по универсальному принципу. Рассматриваются проблемы привлечения иностранцев и лиц без гражданства, не проживающих постоянно в Украине, к уголовной ответственности согласно универсальному принципу.

Ключевые слова: преступление, ответственность, универсальный принцип, международные договоры, определения, уголовно-правовая юрисдикция, международные и международного характера преступления.

Kedik V. Terms criminal responsibility for a universal principle

Summary. Crime now presents one of the global problems, the solution of which depends on the welfare of not only individual countries but also the international community as a whole. All this requires greater use of criminal law methods of law enforcement in the process of communication. As a result of fundamental changes in contemporary society, the problems of criminal law to date actualized interest and elucidated the new level of understanding and approaching to the role of the individual in public life, which necessitates the application of more adequate and subtle means of criminal law effects.

The article investigates and analyzes the conditions of criminal liability on the universal principle. The problems of attracting foreigners and stateless persons not residing permanently in Ukraine, according to the criminal liability of universal principle.

Analysis of current legislation in this area has revealed a number of contradictions, which in practice can cause problems in the qualification of acts committed outside Ukraine, and bringing the perpetrators to criminal liability. On the basis of a universal principle of human rights can be prosecuted not for any crime, under international Treaty, but only for what is directly under the corresponding provision of the criminal code of Ukraine.

Key words: crime, responsibility, universal principle, international treaties, definition, criminal law jurisdiction, international crimes and international character.